

Aleksandra Višekruna¹

NANOŠENJE ŠTETE POSLOVNOM UGLEDU KOMPANIJE

Sažetak: Poslovni ugled pravnog lica spada u red njegovih najznačajnijih dobara. Kako je moguće da on bude uništen ili ugrožen na različite načine (a posebno u eri savremenih sredstava komunikacije), postavilo se pitanje kako treba odreagovati na nanetu štetu. Brojne su dileme u vezi sa zaštitom ugleda pravnog lica – da li ugled pravnog lica treba da uživa zaštitu (na isti način kao i kada je reč o pojedincima), kojim pravnim licima treba istu pružiti, kao i koji je najadekvatniji način popravljavanja nanete štete.

Ključne reči: kompanija, poslovni ugled, šteta, sloboda izražavanja.

1. Uvodna razmatranja

Na tržištu se svakodnevno pojavljuje sve više učesnika što nameće potrebu pronalaženja načina kako se izdvojiti u odnosu na konkurente. Kompanije godinama grade svoje dobro ime i poslovni ugled kroz koje postaju poznate i prepoznate u javnosti, tako da je reč o dobrima koja za privrednog subjekta imaju ogroman značaj. Privredni subjekti koji imaju dobru reputaciju uživaju pogodnosti kao što su dobre cene njihovih proizvoda, lojalna klijentela i dobri odnosi sa radnom snagom, dobavljačima i klijentima.² U bespoštrednoj tržišnoj utakmici nije isključeno da će se naći konkurent koji će želeti da naškodi ugledu pravnog subjekta - takmaca u utakmici za bolji tržišni položaj ili će pokušati da se okoristi o taj isti ugled i ostvari za sebe imovinsku korist i druge pogodnosti.³

Imajući u vidu značaj ugleda pravnog lica, postavilo se pitanje koji je najbolji pristup njegovoj zaštiti – kojim merama i sredstvima treba popraviti štetu koja mu je pričinjena. Posebno je aktuelno pitanje imaju li pravna lica pravo na naknadu nematerijalne štete u slučaju povrede ovih dobara. Kada se posmatraju različiti pravni sistemi, uočava se da je pitanje pravne politike da li će jedno društvo priznati tu nematerijalnu štetu, kao i da danas postoji tendencija priznavanja tog vida gubitka. Stavovi se menjaju tokom vremena i pod uticajem novih ideologija i potreba stara zakonodavna rešenja mogu se (i stalno se i) tumače na nove načine.⁴

¹ Aleksandra Višekruna, diplomirani pravnik-master, istraživač saradnik u Institutu za uporedno pravo, e-mail: avisekruna@gmail.com.

² M. De Villiers, "Quantitative Proof of Reputational Harm", <http://ssrn.com/abstract=1441664>, 9. jun 2017., 12-13.

³ N. Tepeš, "Povreda tvrtke i poslovnog ugleda", *Zbornik 48. susreta pravnika*, Zagreb 2010, 162.

⁴ A. Dupont, *Non-Pecuniary loss in commercial contracts: with special emphasis on the United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods (CISG)* (doktorska disertacija), Univerzitet u Kejp Taunu, 2014., 57.

2. Poslovni ugled (reputacija) kao zaštićeno dobro

Teškoće u regulisanju zaštite poslovnog ugleda se mogu pripisati i činjenici da je reč o kategoriji koju nije jednostavno odrediti i koja se može definisati sa više aspekata.⁵ Poslovni ugled određenog lica može se odrediti kao način na koji se ono doživljava u poslovnim krugovima i/ili na određenom tržištu unutar koga deluje.⁶ Kao relevantne okolnosti za procenu postojanja ugleda prepoznaju se celokupno poslovanje pravnog lica, uključujući i ugled koji na tržištu uživaju njegovi proizvodi, kao i očekivanja i perspektive budućeg poslovanja.⁷

Reputacija je ključni element skupa nematerijalni dobara koji zajedno čine *goodwill* kompanije.⁸ Dakle, poslovni ugled po pravilu će biti element koji će činiti *goodwill* pravnog lica, ali se između ova dva pojma ne može staviti znak jednakosti.⁹ *Goodwill* kombinuje imovinska i neimovinska dobra kompanije da bi stvorio sinergiju kojom se povećava vrednost kompanije iznad pojedinačne vrednosti svakog dobra ponaosob.¹⁰ "*Goodwill* se ne odnosi isključivo i samo na ugled koji pravna osoba ima na tržištu, već se ugled i položaj pravne osobe na određenom tržištu (zajedno sa ostalim relevantnim faktorima) uzimaju u obzir prilikom procene *goodwill*-a."¹¹ Analiza koncepcije reputacije kompanije i njenog odnosa sa *goodwill*-om pokazuje da pravo prepoznaje uzročnu vezu između nanošenja štete reputaciji i gubitka *goodwill*-a, kao i da se gubitak *goodwill*-a odražava u padu vrednosti akcija kompanije.¹²

3. Neka sporna pitanja

Problematika zaštite ugleda pravnog lica ne ogleda se samo u definisanju samog pojma, već i u nizu drugih pitanja koja se vremenom nameću u praksi i teorijskim razmatranjima. Iako je izvesno da pravno lice uživa pravo na zaštitu svog ugleda, pitanje je kako odrediti granice ovog prava. Kakav je odnos između zaštite ugleda jednog lica i prava na slobodu izražavanja drugih lica i gde su granice tih prava? Može li prav-

⁵ M. Barnett, J. Jermier, B. Lafferty, "Corporate Reputation: The Definitional Landscape", *Corporate Reputation Review*, Vol. 9, 1/2006, 32. Tako su, na primer, ovi autori, radeći studiju o pojmu reputacije u literaturi, izdvojili tri izdvojene grupe značenja upotrebljenih prilikom definisanja reputacije: reputacija kao stanje svesti (*reputation as a state of awareness*) – poimanje od strane posmatrača, ali bez donošenja suda o reputaciji, reputacija kao procena (*reputation as an assessment*) – donošenje nekog suda ili procena reputacije i reputacija kao dobro, imovina (*reputation as an asset*).

⁶ N. Tepeš, 154. Slično D. Pichler, "Problematika opsega naknade neimovinske štete zbog povrede poslovnog ugleda pravne osobe javnog prava", *Zbornik radova Veleučilišta u Šibeniku* 3-4/2015, 13.

⁷ N. Tepeš, 154.

⁸ M. De Villiers, 14.

⁹ N. Tepeš, 154 fn 53.

¹⁰ M. De Villiers, 19. Ova sinergija uključuje pitanja povezana sa reputacijom, kao što su klijenti, kreditni rejting, povoljna lokacija, poverenje javnosti i dobri odnosi sa javnim vlastima, zaposlenima i dobavljačima. M. De Villiers, 36-37.

¹¹ N. Tepeš, 154 fn 53.

¹² M. De Villiers, 1-2.

no lice zloupotrebiti svoj položaj oštećenog?¹³ Da li je osnovano svim pravnim licima priznati pravo na zaštitu ugleda pod jednakim uslovima (ovde se pre svega misli na multinacionalne kompanije i na pravna lica javnog prava)?

3.1. Odnos slobode izražavanja i poslovnog ugleda

Pravničku javnost je zaintrigiralo i pitanje da li se reputacija nekog subjekta ubraja u red ljudskih prava zaštićenih Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda.¹⁴ Sama Konvencija izričito ne prepoznaje reputaciju kao posebno zaštićeno pravo, ali je u određenim slučajevima Evropski sud za ljudska prava nalazio da se njenom povredom krše odredbe čl. 8 Konvencije (Pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života) podvođenjem reputacije pod "autonomni koncept" privatnog života garantovan ovim članom.¹⁵ Međutim, u svom pokušaju da odredi precizan opseg prava, Sud je razvio dve linije odlučivanja: prva zahteva dokazivanje ozbiljnosti uticaja štetne radnje na privatni život, dok se druga oslanja na pretpostavku da samo zadiranje u reputaciju neizbežno ima ozbiljan uticaj na privatni život.¹⁶ Prvi pristup znatno otežava položaj oštećenog, jer ga obavezuje da dokazuje štetu koja mu je pričinjena, a stvara i znatne prepreke kada treba rešavati pitanja nanošenja štete reputaciji kada nije reč o *prima facie* privatnim stvarima, npr. kleveta u profesionalnoj sferi.¹⁷

Takođe, Konvencija pominje reputaciju kao jedan od faktora ograničavanja slobode govora.¹⁸ Polazi se od toga da je sloboda medija (i govora) pravilo, a da je ograničenje slobode samo izuzetak koji se može primenjivati pod jasno određenim

¹³ Ovde se pre svega misli na situacije kada pravno lice koristi tužbe za klevetu kao odbrambenu taktiku – samom pretnjom podnošenja tužbe, odvraća svoje kritizere. Ovaj fenomen se označava kao *Strategic Litigation Against Public Participation* (SLAPPs). D. M Jackson, „*The Corporate Defamation Plaintiff in the Era of SLAPPs: Revisiting New York Times v. Sullivan*,” Wm. & Mary Bill Rts. J., Vol. 9, 2000, 492. Uočava se da te tužbe postaju "neformalno sredstvo cenzure u rukama jače strane". C. Harding, U. Kohl, *Human rights in the market place: the exploitation of rights protection by economic actors*, Routledge, 2016., 222.

¹⁴ Konvencija za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Rim, 4. novembra 1950.

¹⁵ D. Spielmann, L. Cariolou, "The Right To Protection Of Reputation Under The European Convention On Human Rights", https://www.academia.edu/8897653/The_right_to_Protection_of_Reputation_under_the_European_Convention_on_Human_Rights, 9. jun 2017, 1. Iako se na prvi pogled može učiniti neobičnim što se o pitanjima poslovnog ugleda kompanije raspravlja u kontekstu prava na privatni život, koje po svom prizvuku vuče samo na fizička lica, u praksi ESLJP je priznato pravo pravnim licima na zaštitu određenih prava garantovanih Konvencijom, uključujući i prava iz člana 8 (naravno, ona koja su spojiva sa prirodom pravnog lica). Za više vid. A. Višekruna, "Protection of rights of companies before the European Court of Human Rights", *EU and comparative law issues and challenges*, Jean Monnet International Scientific Conference Procedural Aspects of EU Law, (ed. Dunja Duić, Tunjica Petrašević), Osijek 2017, 111-127.

¹⁶ D. Spielmann, L. Cariolou, 8.

¹⁷ D. Spielmann, L. Cariolou, 11.

¹⁸ Vid. čl. 10(2) Konvencije.

pretpostavkama.¹⁹ Ograničenja prava na reputaciju zavise od uspostavljenih ograničenja slobode govora.²⁰ Sa jedne strane se nalazi potreba da se ostvari otvorena debata o poslovnoj praksi kompanije,²¹ posebno u kontekstu informisanja i zaštite potrošača.²² Sa druge strane, priznaje se legitimna potreba kompanije da očuva svoju reputaciju. Jasno je da je potrebno uspostaviti adekvatnu ravnotežu između dva podjednako značajna prava. Pritom se ne misli na to koje će se od ova dva prava žrtvovati – cilj je da se oba prava ostvaruju.²³ Iako je teško odrediti prioritet u ovakvim slučajevima, smatra se da je pravo na slobodu medija (slobodu izveštavanja, govora) jače od prava ličnosti onda kada mediji izveštavaju o činjenicama, a da pravo ličnosti ima prednost kada mediji daju mišljenje o nečemu.²⁴

Medijska sredstva su danas tehnološki mnogo razvijenija u odnosu na bližu, a posebno dalju prošlost, a takođe mogu delovati na vrlo širokim prostorima, neretko i na području čitavog sveta.²⁵ U eri mas-medija i elektronskih komunikacija, reputacija kompanije postaje ranjivo dobro.²⁶ Na značaju sve više dobija pitanje odgovornosti internet portala za stavove korisnika koji su na njima izneti o pravnim licima, a za koje se smatra da vređaju njihovu reputaciju. Najsvežiji primer je slučaj *Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete and Index.hu Zrt v. Hungary*.²⁷ Reč je o slučaju u kome su na internet portalu objavljene kritike na račun poslovne politike kompanije koja se bavi prodajom nekretnina. Mađarski sud je presudio u korist kompanije koja je tužila portal, ali je Evropski sud za ljudska prava smatrao da doneta odluka nije ispravna. Naime, Sud je našao da je mađarski sud nije postigao adekvatan balans između slobode izražavanja korisnika portala i prava na reputaciju kompanije za prodaju nekretnina. Sud je istakao da je u ovom slučaju bila reč o pitanju od opšteg interesa – raspravi o poslovnoj praksi kompanije za koju se smatralo da šteti interesima njenih klijenata. Takođe, ukazano je da je aktivnost internet portala ovog tipa vid novinarske aktivnosti i da bi njihovo sankcionisanje moglo ozbiljno da ugrozi diskusiju o pitanjima od opšteg interesa. Ukazuje se da je jedan od načina na koji bi se mogla smanjiti upotreba pretnje tužbom kao sredstvo cenzure ako bi se sprečila mogućnost tužbe ovih lica kao posrednika u komunikaciji.²⁸ Naime, u EU da bi izbegli odgovornost, najbezbednija opcija za in-

¹⁹ A. Radolović, "Odnos prava osobnosti i medijskog prava", *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, Vol. 28, 1/2007, 16.

²⁰ D. Spielmann, L. Cariolou, 16.

²¹ A. Scolnicov, "Supersized Speech-McLibel Comes to Strasbourg", *Cambridge LJ*, Vol. 64, 2005, 312.

²² D. M Jackson, 520.

²³ A. Radolović (2007), 18.

²⁴ *Ibid.*, 21.

²⁵ *Ibid.*, 6.

²⁶ A. Dupont, 47.

²⁷ *Magyar Tartalomszolgáltatók Egyesülete and Index.hu Zrt v. Hungary*, Application no. 22947/13 of 2 February 2016.

²⁸ C. Harding, U. Kohl, 223.

ternet portale je da uklone ili blokiraju uvredljivi sadržaj, tako da ovaj režim ohrabruje dobrovoljnu i često preteranu samocenzuru.²⁹

3.2. Personalni domen primene odredi o zaštiti reputacije (primer klevete)

Nedoumice su postojale i u pogledu toga da li sva pravna lica pod jednakim uslovima treba da uživaju zaštitu svoje reputacije, posebno kada je reč o tužbi zbog klevete (*defamation*). Ovaj vid zaštite se ne priznaje za državne kompanije koje vrše državne i administrativne funkcije, jer se ističe da bi tužba škodila demokratskoj debati, da ti entiteti mogu da koriste političke procese (npr. javne rasprave) da odgovore na kritike koje su im upućene i da ne treba koristiti javne fondove za takve tužbe.³⁰ Međutim, ni za subjekte privatnog prava ova mogućnost nije uvek otvorena. Navodi se primer Australije koja je 2006. godine zakonom ukinula pravo velikih privrednih društava na tužbe zbog klevete i ostavila ga samo u rukama neprofitnih pravnih lica i malih kompanija.³¹ Englesko pravo, iako se nosilo mišlju da primeni sličan pristup, ostalo je pri starom rešenju – privredna društva imaju pravo da tuže za klevetu. Najveće zamerke ovom rešenju upućuju se na terenu zakonodavnog rešenja koje kompanijama daje pravo na naknadu štete bez potrebe da istu dokazuju (tzv. pretpostavljena šteta). U kritikama se navodi da multinacionalne kompanije imaju prednost u ovim postupcima u odnosu na optužene koji imaju ograničena finansijska sredstva, ukazuje se na odustajanje optuženih od odbrane zbog potencijalno visokih iznosa naknada koje se dosuđuju i visokih troškova postupka, na ograničenja demokratske slobode da se kritikuju multinacionalne kompanije, prenebregavanje činjenice da je reputacija kompanije samo imovinsko dobro (za razliku od reputacije pojedinca) i da pretpostavljene štete ne bi trebalo da se primenjuju na njih.³² Sa druge strane, istaknuti su argumenti u prilog zadržavanja trenutnog stanja – vrednost reputacije kompanije koja zavređuje zaštitu, potreba da se putem naknada pretpostavljene štete "očisti" reputacija kompanije, teškoće u dokazivanju posebne štete u slučajevima klevete, kao i to da je u postupku po tužbi "nejednakost oružja" između multinacionalnih kompanija i optuženih iluzoran ili makar preteran argument.³³

U jeku rasprave o daljim koracima, javljale su se i ideje da kompanijama ne treba odreći pravo da zaštite svoju reputaciju, ali da se moraju nametnuti određena ograničenja da bi se sprečile potencijalne zloupotrebe.³⁴ Nužni preduslov sprovođenja te reforme bi bio priznavanje posebnog vida klevete zasnovanog na povredi reputacije kompanije "kao imovine" (*reputation as a property*).³⁵ Reforma bi trebalo da uspostavi balans u odnosu snaga

²⁹ *Ibid.*, 224.

³⁰ G. Chan, 272.

³¹ *Ibid.*, 265.

³² *Ibid.*, 266. Slične kritike upućuju i C. Harding, U. Kohl, 213.

³³ G. Chan, 266-267.

³⁴ J. Fox, "To what extent, if at all, should UK law allow corporations to sue media outlets for defamation?", *Bristol Law Journal*, 2011, 37.

³⁵ *Ibid.*, 38.

kompanija i medijskih kuća sa ciljem da se uspostavi odgovoran sistem izveštavanja medija, a da se istovremeno spreči gušenje medijskih sloboda.³⁶ Takođe, trebalo bi uspostaviti gornju granicu (pretpostavljene) štete koju kompanija može da dobije, čime bi se ukazalo da je prava svrha tužbe zaštita reputacije, a ne vraćanje izgubljenog profita.³⁷

Američka teorija i praksa razvila je koncept "javne ličnosti" (*public figure theory*) koji zahteva od tužioca da dokaže da je izjava kojom se narušava reputacija data zlonamerno,³⁸ čime se postrožavaju uslovi u pogledu dokazivanja. Koje se kompanije tretiraju kao javne ličnosti zavisi od konkretnih okolnosti, ali se pokazalo je verovatnije da će to biti kompanije iz sektora koji su posebno regulisani (npr. bankarstvo i osiguranje), ili one čijim se akcijama trguje na berzi.³⁹ Sudovi su prilikom razmatranja da li su kompanije javne ličnosti uzimali u obzir brojne faktore – pristanak kompanije na pažnju javnosti, pristup kanalima komunikacije, upotrebu reklame, vezu između komercijalnog govora i subjekta klevetničkog govora.⁴⁰ Kako su rezultati sudskih odluka raznovrsni, neki autori se zalažu za ideju da se kompanije tretiraju kao javne ličnosti *per se*.⁴¹

Englesko pravo uvodi specifično sredstvo u postupku dokazivanja koje se oslanja na "javni interes" kojim se uspostavlja zaštita optuženog od odgovornosti za lažne izjave, kada postoji javni interes u materiji o kojoj se raspravlja. Razlika je u tome što pravo SAD podrazumeva da postoji taj interes kada kod je reč o javnoj ličnosti, dok se u engleskom pravu posmatra sadržina govora u konkretnom slučaju, čime se stvara veća neizvesnost za onog ko izražava svoje mišljenje.⁴²

Iz navedenog je jasno da se kompanijama se u većini pravnih sistema ne negira pravo na zaštitu reputacije, ali se implicira da bi trebalo na nešto drugačiji način tretirati multinacionalne kompanije, imajući u vidu njihovu ekonomsku i kvazi-političku moć.⁴³ Međutim, to ne znači da osnova za reformu zakonodavstva treba da bude veličina i sredstva kompanije i "nejednakost oružja" u postupku. Pitanje forme (tj. identitet i veličina tužioca) ne treba da budu iznad suštine (tj. klevete i njenog uticaja na demokratsku dijalog).⁴⁴ Ne treba dopustiti da proceduralno pitanje pristupa pravdi dovede do toga da se svim kompanijama odrekne ili ograniči pravo da tuže.⁴⁵

Najpoznatiji slučaj u praksi ESLJP koji oslikava disproporciju snaga između multinacionalne kompanije i pojedinca je slučaj *Steel and Morris v United Kingdom*.

³⁶ *Ibid.*, 41-43.

³⁷ *Ibid.*, 44.

³⁸ D. M. Jackson, 492.

³⁹ C. Harding, U. Kohl, 219.

⁴⁰ D. M. Jackson, 508.

⁴¹ *Ibid.*, 492.

⁴² C. Harding, U. Kohl, 221-222.

⁴³ C. Harding, U. Kohl, 218. G. Chan, 279. D.M. Jackson, 522.

⁴⁴ G. Chan, 280.

⁴⁵ *Ibid.*, 281.

Ovaj slučaj je započeo na tlu Engleske tužbom kompanije *McDonald's* protiv dvoje aktivista nevladine organizacije *Greenpeace* koji su delili letke sa različitim navodima o poslovnoj praksi kompanije. Slučaj je svoj epilog dobio pred Evropskim sudom za ljudska prava koji je našao da je tim licima bilo povređeno pravo na suđenje u razumom roku i sloboda izražavanja (čl. 6 i 10 Konvencije), ali je isto tako naglasio da činjenica da je oštećeno lice multinacionalna kompanija ne predstavlja prepreku da ona uživa zaštitu od klevete.

4. Načini popravljanja nematerijalne štete

Jedno od pitanja koje ne treba zanemariti u ovoj materiji vezano je za utvrđivanje najprikladnijeg načina da se otklone posledice štetnog događaja – putem nenovčanih vidova naknade štete ili dosuđivanjem određenog novčanog iznosa.⁴⁶ Ova dva načina ne bi trebalo međusobno da se isključuju, tako da je za istu štetu moguće kumulacija oba oblika popravljanja štete.⁴⁷

Koji će oblik naknade biti dosuđen zavisiće u velikoj meri i od toga koja je koncepcija nematerijalne štete prihvaćena u datom pravnom sistemu. Naime, prihvatanjem subjektivne koncepcije poimanje nematerijalne štete se vezuje za psihičke doživljaje čime se iz kruga oštećenih lica isključuju pravna lica. Sa druge strane, objektivna koncepcija nematerijalnu štetu percipira kao povredu zaštićenog dobra (npr. časti, ugleda, ...), a bol i strah samo kao moguće manifestacije štetnog događaja i kriterijume za ocenu visine štete, čime se otvara mogućnost da se i pravnim licima dosudi pravična novčana naknada za povredu tih prava.⁴⁸ Mogućnost da se pravnom licu prizna pravo na naknadu neimovinske štete javlja se samo ako se shvatanje o tome šta ta šteta predstavlja prethodno približi objektivnoj koncepciji (tzv. objektivizacija nematerijalne štete).⁴⁹ Pod tim se misli na shvatanje nematerijalne štete kao "povrede ličnog dobra ili objekta neimovinskog prava ili samog neimovinskog prava ili pravom zaštićenog interesa, bez obzira na to da li je ta povreda imala za rezultat bol ili strah ili trpljenje u intimnoj sferi oštećenika."⁵⁰ Krug prava ličnosti, po pravilu, nije *numerus clausus* već je reč samo o primerima, čime se naglašava otvorenost liste ovih

⁴⁶ Pored tužbe za naknadu štete, moguće je zahtevati i da se prestane sa povredom prava ili da se otklone posledice učinjene povrede (zabrana dalje distribucije, nastavka emitovanja, povlačenje nastavka informacije iz opticaja, itd.). Reč je o pravnim sredstvima koje bi trebalo koristiti samo za teže povrede prava ličnosti i samo u slučajevima kada štetu nije moguće popraviti na drugi način. Vid. A. Radolović, "Pravo osobnosti u novom Zakonu o obveznim odnosima", *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, br. 1/2010, 159; A. Radolović (2007), 31-32. Uočeno je da u praksi ova sredstva nisu prepoznata kao dovoljno učinkovita. M. Bukovac Puvača, "Deset godina nove koncepcije neimovinske štete", *Zbornik Pravnog fakulteta Sveučilišta u Rijeci*, Vol. 36, 1/2015, 165.

⁴⁷ M. Baretić, 470.

⁴⁸ M. Baretić, "Pojam i funkcije neimovinske štete prema novom Zakonu o obveznim odnosima", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, br. 56/2006, 464, 472-473. A. Radolović (2010), 165.

⁴⁹ M. Karanikić Mirić, 488.

⁵⁰ *Ibid.*, 490.

prava koja se popunjava u zavisnosti o razvoju kulture i pravne svesti društva.⁵¹ Kod određivanja kruga zaštićenih dobara pravnog lica, treba voditi računa da njegovo pravo ličnosti (kao zaštićeno dobro) ne proizlazi iz njegovog bića (kao što je slučaj kod fizičkog lica), nego iz pravnog položaja i strukture pravnih odnosa u koje ono ulazi i da je ograničeno svrhom radi koje je pravno lice osnovano.⁵²

Pravo Srbije se svrstava u grupu sistema koji poznaju subjektivno-objektivnu koncepciju pojma nematerijalne štete. Kod dosuđivanja novčane naknade nematerijalne štete relevantni su psihički doživljaji (pa ju je moguće dosuditi samo fizičkim licima), dok je kod dosuđivanja nenovčane naknade dovoljno da je došlo do povrede pravom zaštićenog dobra, bez potrebe da oštećeni trpi bol ili strah, čime se otvara mogućnost da se i pravna lica obeštete.⁵³ Sve zemlje u regionu su prihvatile pravo na naknadu nematerijalne štete (novčane i nenovčane) pravnom licu, samo se redakcije pravnih normi razlikuju. I u našem pravu postoji tendencija da se dosadašnji zakonodavni pristup usaglasi sa postojećim rešenjima zemalja u okruženju i sa praksom međunarodnih sudova i da se i pravnom licu prizna ovo pravo. To se postiže kroz redefinisane pojma nematerijalne štete u prednactu Građanskog zakonika.⁵⁴

4.1. Novčana naknada nematerijalne štete

Pitanje da li je uopšte opravdano dosuđivati novčanu naknadu nematerijalne štete spada u jedno od najkontroverznijih u materiji odštetnog prava.⁵⁵ Na mogućnost dosuđivanja novčane naknade nematerijalne štete značajno utiče i shvatanje o pravnoj prirodi i smislu priznavanja te štete.⁵⁶ Koncepcija pojma nematerijalne štete opredeljuje krug lica kojima će se priznati svojstvo oštećenika i mogućnost da zahtevaju njenu novčanu naknadu. Upravo je jedan od argumenata protiv dosuđivanja novčane naknade nematerijalne štete pravnim licima bio povezan sa funkcijom naknade koja se doživljava la kao satisfakcija za pretrpljene bolove i strah. Kako se postepeno objektivizuje pojam nematerijalne štete, funkcija satisfakcije postaje manje značajna, a u prvi plan izbijaju kompenzacijska, preventivna i kaznena funkcija.⁵⁷

Sudska praksa u Srbiji (a i bivšoj Jugoslaviji) mahom je zauzimala stanovište da pravno lice nema pravo na novčanu naknadu nematerijalne štete zbog povrede poslovnog

⁵¹ P. Klarić, "Neimovinska šteta – pojam, oblici, popravljane", *Naknada neimovinske štete: pravno-medicinski okvir*, Zagreb 2009, 11 fn 11.

⁵² P. Klarić, "Nematerijalna šteta pravne osobe", *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, Vol. 45, 4-5/1995, 408.

⁵³ Z. Petrović, "Naknada nematerijalne štete dosuđivanje pravične naknade", *Pravni informator* 5/2013, 12.

⁵⁴ Karanikić se zalaže da se pođe od osnove koja se primenjuje već decenijama – nematerijalna šteta je dovoljno intenzivan i dugotrajan telesni ili duševni bol ili strah, koja bi se proširila tako da neimovinska šteta može da se manifestuje još i kao povreda prava ličnosti, odnosno povreda ličnog dobra koje je objekat takvog prava. M. Karanikić-Mirić, 494.

⁵⁵ O. Stanković, *Novčana naknada neimovinske štete*, Beograd 1968³, 26-39.

⁵⁶ P. Klarić (1995), 395.

⁵⁷ M. Baretić, 490-493.

ugleda. Međutim, sporadično su se javljala i suprotna shvatanja, što je rezultiralo potrebom da se ova dilema konačno razreši.⁵⁸ Spor je rešen usvajanjem stanovišta da pravna lica nemaju pravo na pravičnu novčanu naknadu nematerijalne štete zbog povrede poslovnog ugleda, jer to nije zakonom priznata šteta.⁵⁹ Pravnom licu se nijednom odlukom ne osporava da ima pravo na ugled, ali se zbog primene subjektivne koncepcije nematerijalne štete, ista ispoljava kroz psihičke doživljaje svojstvene isključivo fizičkim licima.⁶⁰ Uzima se da se neimovinska šteta kod povrede ugleda ne ogleda u umanjenju ugleda kao takvom, već u psihičkim patnjama koje otuda dolaze, što pravno lice nije sposobno da oseti.⁶¹

4.2. Nenovčani vidovi popravljavanja nematerijalne štete

Dok su se lomila koplja oko prava pravnog lica na novčanu naknadu za pretrpljenu nematerijalnu štetu, uglavnom nije bilo sporno da se šteta naneta ugledu pravnog lica može popraviti različitim nenovčanim vidovima, merama publiciteta kao što su objavljivanje presude, odgovora, ispravke, povlačenje izjave ili nešto drugo.⁶² Ovi oblici popravljavanja štete su posebno prikladni za štete (povrede prava ličnosti) prouzrokovane u medijima.⁶³ Posebno se naglašava da ukoliko je obezbeđena adekvatna zaštita kroz institut ispravke i odgovora u medijskim zakonima, manja je potreba da se povređena prava ličnosti štite putem tužbe za naknadu štete. Time se istovremeno ostvaruje i načelo da se da se neimovinska šteta popravljiva neimovinskim sredstvima.⁶⁴ Treba raditi na tome da se ostvari pomak na području neimovinskog (nenovčanog, nematerijalnog, moralnog) popravljavanja neimovinske štete, jer nije opravdano da se ove povrede popravljaju novčano uvek i po svaku cenu.⁶⁵ Međutim, ova mogućnost nije dovoljno korišćena u praksi.⁶⁶

4.3. Odmeravanje visine štete - problematika dokazivanja opsega povrede poslovnog ugleda

Nesporno je da pravno lice zbog povrede ugleda trpi neki oblik štete, a u svim pravnim sistemima koji mu priznaju pravo na naknadu, najveći problem je dokazivanje visine pretrpljene štete.⁶⁷ Nematerijalna šteta je takve prirode da ju je mnogo teže utvrditi, dokazati i izmeriti od materijalne štete.⁶⁸

⁵⁸ Za detaljan prikaz odluka vid. V. Marković, "Nematerijalna šteta pravnog lica", *Pravni život* 11/2008, 658-659.

⁵⁹ Pravno shvatanje utvrđeno na sednici Građanskog odeljenja Vrhovnog suda Srbije od 5. II 2001. godine, *Bilteni sudske prakse Vrhovnog suda Srbije*, br. 3/2005, 3/2008 i 4/2008.

⁶⁰ M. Vrhovšek, V. Kozar, "Nematerijalna šteta zbog narušavanja ugleda pravnog lica", *Branitelj* 1-2/2010, 93.

⁶¹ O. Stanković, 87.

⁶² *Ibid.*, 88.

⁶³ M. Bukovac Puvača, 165.

⁶⁴ A. Radolović (2007), 33, 37.

⁶⁵ A. Radolović (2010), 160.

⁶⁶ *Ibid.*, 154.

⁶⁷ Z. Petrović, V. Kozar, "Nematerijalna šteta prouzrokovana u poslovanju privrednih društava i drugih pravnih lica", u: *Naknada nematerijalne štete – Izbor radova sa savetovanja Udruženja za odštetno pravo, Beograd 1998-2008.*, (redaktori Z. Petrović, N. Mrvić-Petrović), Jugoslovenski pregled, Beograd 2009, 160.

⁶⁸ A. Dupont, 8.

Promena koncepcije nematerijalne štete kod bivših jugoslovenskih republika omogućila je da i pravna lica mogu da ostvare pravo na pravičnu novčanu naknadu zbog povrede prava ličnosti. Međutim, ta mogućnost se ne koristi se u praksi, jer se pravna lica retko kada u puštaju u takve sporove. To donosi problem jer ostavlja sud bez smernica za utvrđivanje kriterijuma za procenu težine povrede prava ličnosti pravnih lica i određivanje iznosa pravične novčane naknade koju bi ono moglo da zahteva zbog povrede jednog ili više prava ličnosti (npr. povrede poslovnog ugleda).⁶⁹

Teorija je dala svoj doprinos rešavanju ovog problema razmatranjem mogućih relevantnih kriterijuma. Smatra se da se težina povrede može ogledati u različitim oblicima smanjenog ili otežanog poslovanja, potrebi drugačije organizacije poslovnih aktivnosti da bi se šteta smanjila, otklonile posledice povrede, sprečila dalja šteta i sl.⁷⁰ Šteta se može manifestovati u vidu gubitka kvalifikovanih zaposlenih, ugovora koji nisu poslovnog karaktera, u gubitku članstva u određenim udruženjima ili organizacijama, narušavanju odnosa sa drugim kompanijama i entitetima.⁷¹ Zbog specifičnog karaktera poslovnog ugleda, nije isključena mogućnost da istom povredom za pravno lice nastane i imovinska šteta (gubitak poslovnih partnera, klijenata, pad prometa...), što takođe može biti relevantan kriterijum prilikom donošenja odluke.⁷²

Za razliku od dosuđivanja štete kod fizičkih lica, prilikom odmeravanja visine nematerijalne štete nastale za pravno lice u objektivizovanoj koncepciji psihički doživljaji (duševni i fizički bol i strah) ne igraju ulogu. Međutim, ima autora koji smatraju da bi se pri oceni težine povrede prava ličnosti pravnog lica, u zavisnosti od konkretnih okolnosti, mogla uzimati u obzir i psihološka reakcija članova, posebno rukovodećeg osoblja, na učinjenu povredu.⁷³ Nisu nepoznata ni suprotna stanovišta tj. da bi sud prilikom donošenja trebalo da ocenjuje samo težinu prouzrokovane povrede i ostale okolnosti slučaja, a ne da se upušta u ocenu psihičkih doživljaja onih koje zastupaju interese pravnog lica zbog nastale povrede. Suprotan stav mogao bi da izazove negativne posledice. Pitanje je da li bi nedostatak emotivnog odnosa fizičkog lica prema šteti nastaloj pravnom licu uticao na to se oštećenom uskratiti pravo na naknadu štete ili da njen iznos bude niži. Ukazuje se i na probleme kolektivnih organa, posebno ako su osećanja članova tih organa po pitanju nastale štete oprečna.⁷⁴

⁶⁹ D. Pichler, 13; M. Bukovac Puvača, 177.

⁷⁰ M. Bukovac Puvača, 163; D. Pichler, 8.

⁷¹ G. Chan, 284.

⁷² M. Bukovac Puvača, 163.

⁷³ P. Klarić (2009), 23. Sličnog stanovišta je bio sud u slučaju *Comingersoll S.A. v. Portugal* (predstavka br. 35382/97 od 6. aprila 2000. godine). Osnovni kriterijumi kojima se sud rukovodio bili su reputacija kompanije, neizvesnost u pogledu donošenja odluka, poremećaji u upravljanju i na kraju, iako u manjoj meri, strepnje i neugodnosti koje su izazvane članovima uprave (paragraf 35). Jedan deo sudija je uputio zamerku da se putem obeštećuje kompanija za neprijatnosti koje su pretrpeli članovi njene uprave. Vid. Concurring opinion of judge Rozakis joined by judges Sir Nicolas Bratza, Caflisch and Vajić, *Comingersoll S.A. v. Portugal*, 10-11.

⁷⁴ M. Baretić, 473 fn 68.

5. Zaključna razmatranja

Pravno lice se u pravnom poretku jedne zemlje pojavljuje kao punopravni nosilac prava i obaveza koje su upodobljene njegovoj pravnoj prirodi. Ono je vitalni deo privrednog sistema u kome opstaje zahvaljujući dobrom poslovnom ugledu koji gradi kroz kvalitet svojih odnosa sa drugim učesnicima na tržištu, a posebno sa korisnicima svojih usluga i dobara. Upravo iz tog razloga je očuvanje dobre reputacije privrednog subjekta ključno za njegov dalji poslovni uspeh. Iako se reputacija pravnog lica posmatra pre svega kao ekonomsko dobro, tj. u funkciji ostvarivanja profita na osnovu poslovnog ugleda, i ne može u svemu da se poistoveti sa inicijalnom idejom reputacije kao osnovnog ljudskog dobra, pravo je prepoznalo potrebu njene zaštite. Ovo pitanje postaje posebno značajno u eri elektronskih komunikacija pomoću kojih se diseminacija informacija može gotovo u sekundi ostvariti u svetskim razmerama. Iako se prepoznaje da su oštećeni često velike kompanije koje imaju dovoljno sredstava i načina da se zaštite i koje danas sve više liče na države u malom, u cilju uspostavljanja odgovornog medijskog iznošenja stavova, i ovim subjektima se priznaje pravo na zaštitu. Na taj način se nastoji ostvariti odgovarajući balans između slobode izražavanja i zaštite ugleda pravnog subjekta. Vreme pokazuje da se postojeće norme o naknadi štete redefinišu kako bi u svoje okrilje uključile i vrednosti relevantne za pravno lice, posebno njegov poslovni ugled. Na taj način se otvaraju vrata da se pravnom licu stave na raspolaganje sva dozvoljena sredstva popravljavanja nastale štete, koja može biti imovinska, ali i neimovinska. To je put kojim laganim koracima kreće i naše pravo, kroz predloženu redakciju norme o naknadi nematerijalne štete u prednacrtu Građanskog zakonika.

* * *

DAMAGE TO THE REPUTATION OF COMPANY

Summary: *Reputation is the value of the highest order for the company. This good can be destroyed or damaged in various ways (and especially in the era of contemporary communications), which raises the question how to react to the said damage. There are numerous dilemmas concerning the reputation of the company – should it be provided the same protection as the reputation of the individual, which legal persons should enjoy reputational protection and which is the most adequate way to repair the injury.*

Keywords: *company, reputation, damage, freedom of expression.*